

SLAVIC LANGUAGES

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-039-1-1>

УКРАЇНСЬКА МОВА ЯК МОВА-РЕЦИПІЄНТ

Боярова Л. Г.

*кандидат філологічних наук, доцент,
професор кафедри української мови*

*Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
м. Харків, Україна*

Наприкінці ХХ століття – на початку ХХІ століття на розвиток української мови впливають глобалізаційні процеси, що поступово охоплюють усі сфери життя і діяльності людства. У словниковому складі сучасних літературних мов найшвидше розвивається термінологія як раціонально значуща та найінформативніша його частина, що відбиває новітнє в науці й суспільстві та стає все важливішою для сучасної комунікації людей. Розвиток глобалізації інтенсифікує процес запозичання лексем «глобальної» англійської мови, і кількість таких слів в українських терміносистемах постійно збільшується, що потребує мовного аналізу та теоретичного осмислення. Адаптування англізмів в українській мові розглядаємо на матеріалі кінематографічної термінології в певному аспекті – словотвірному.

Чуже слово у процесі запозичання зазнає змін на різних мовних рівнях: фонетичному, морфологічному, словотвірному, лексико-семантичному. «Його укорінення у новому мовному середовищі передбачає певні трансформації зовнішньої форми, особливо коли у контакті перебувають генетично й географічно віддалені мови із різною структурною організацією, як синтетична українська мова та аналітична англійська мова з ознаками кореневого типу» [1, с. 134]. Чужомовні слова, потрапивши до мови-реципієнта, починають підпорядковуватися її нормам. Переважна кількість англізмів, пройшовши стадію ізолюваного функціонування в мові українців, включається у процеси термінотворення в ній. Українська мова реагує на входження в неї великої кількості чужомовних одиниць: для адаптування запозичень з'являються «буферні механізми» внаслідок активізування питомих моделей (словотвірних, морфологічних, акцентологічних, орфографічних тощо). У науковій літературі наголошується, що важливим показником

засвоєності чужого слова є його входження до словотвірної системи мови-реципієнта.

У кінематографічній термінології серед сучасних запозичень переважають англізми. Українська мовна система запозичує здебільшого терміни-іменники, і найтиповішими способами творення похідних одиниць від слів англійського походження є афіксація, осново- і словоскладання. Суфіксальний спосіб утворення нових мовних одиниць від англізмів превалює серед інших морфологічних способів. Так, до основ кінематографічних англізмів-іменників можуть приєднуватися питомі суфікси *-н-*, *-ов-*, *-ськ-* (*-цьк-*), *-(ів)ськ-* тощо, і це є засобом утворення відносних прикметників в аналізованій термінології: *андеграунд* – *андеграундний*, *блокбастер* – *блокбастерний*, *вестерн* – *вестернівський*, *детектив* – *детективний*, *кастинг* – *кастинговий*, *реліз* – *релізівий*, *слайд* – *слайдовий*, *трейлер* – *трейлерний*, *фільмоскоп* – *фільмоскопний*, *фільмостат* – *фільмостатний*, *фільмотека* – *фільмотечний*. Найпродуктивніший суфікс для творення прикметникових форм від англізмів – формант *-н-*.

В українських термінологіях чужомовні форманти *-ер-*, *-ор-* можуть використовуватися для творення іменників: назв професій, приладів тощо. Натомість у кінематографічній термінології англізми-іменники з *-ер-*, *-ор-* запозичені вже з цими формантами, наприклад: *blockbuster* – *блокбастер*, *booker* – *букер*, *mixer* – *міксер*, *producer* – *продюсер*. Творення від англізмів іменників жіночого роду можливе шляхом додавання суфікса *-к-* та флексії *-а* до форми чоловічого роду: *starlet* – *старлетка* (ці слова зазвичай використовуються в мовленні). Серед кінематографічних спеціальних одиниць, утворених від основ англомовних термінів, префіксальний спосіб термінотворення не поширений.

Мовний аналіз засвідчує, що в українській кінематографічній термінології вживані складні терміни, утворені поєднанням англійської основи з питомою або запозиченою з інших мов, наприклад: *фільмбаза*, *фільмовиробництво*, *фільмографія*, *фільмозапис*, *фільмокнига*, *фільмокопія*, *фільмологія*, *фільмоматеріал*, *фільмоскоп*, *фільмостат*, *фільмосховище*, *фільмотайп*, *фільмотека*, *фільмофонд*. Більше вживається в кінематографічній термінології термінів-словосполучень, утворених за моделлю «S + S», із апозитивним зв'язком між компонентами, один із яких є англізмом, а другий компонент може бути питомим або запозиченням з іншої мови, наприклад: *фільм-балет*, *фільм-вистава*, *фільм-дискусія*, *фільм-дослідження*, *фільм-етюж*, *фільм-казка*, *фільм-катастрофа*, *фільм-концерт*, *фільм-музикл*, *фільм-нарис*,

фільм-опера, фільм-подорож, фільм-портрет, фільм-ревію, фільм-розслідування.

У поданому мовному матеріалі багато прикладів поєднання запозичених основ із питомими формантами та основами. У науковій літературі такі мовні одиниці називають гібридними і вважають захисним механізмом мови: «Масове проникнення запозичень з незвичайною для української мови структурою основоскладання почасти пом'якшується їхньою здатністю до гібридизації слів, коли запозичені основи поєднуються з питомими словами мови» [2, с. 194]. Поява гібридних форм є свідченням того, що англізм пройшов стадію ізольованого функціонування в українській мові і включився у процеси термінотворення в ній. Водночас велика кількість новітніх англізмів до цього часу вживається лише в запозиченій формі та не набула українських словотвірних афіксів. Словотвірна активність кінематографічних термінів-англізмів певною мірою залежить від часу запозичання слова мовою-реципієнтом. Наприклад, від давніше запозичених англізмів *продюсер, серіал, фільм* засобами української мови утворено такі словотвірні ланцюжки: *продюсер – продюсерський, продюсерство; серіал – серіальний, серіальність; фільм – фільмовий, фільмувати, фільмування.*

Англізми з'являються у сфері функціонування мови, але нормативними вони стають, якщо потрапляють до сфери фіксування мови, тобто коли їх кодифікують. Велика кількість кінематографічних термінів-англізмів не зафіксована в українських словниках. Головною причиною цього вважаємо новизну цих запозичень, які ще не повністю засвоїлися в мові українців. Серед некодифікованих новітніх кінематографічних англізмів або обмежено кодифікованих назвемо такі: *гег, екшн, істерн, картун, пітчинг, приквел, реліз, саспенс, сиквел, спойлер, старлет, фічер, флєпер* тощо. Автори сучасних лексикографічних праць обмежено подають деривати від англізмів, а в деяких випадках не фіксують їх (навіть якщо вживання цих похідних одиниць в українській мові має високу частотність).

Терміни і номени англійського походження з'являються в українській кінематографічній термінолексичі через мовні (внутрішні) та позамовні (зовнішні) причини. Серед зовнішніх причин головними є відкритість інформаційного простору в добу глобалізації; інтеграція українців у світові культурні процеси; англо-американський вплив на культурний простір українського народу; посилення впливу мас-медіа та реклами на українців; потреба узгодити номінативно-поняттєву базу української кінематографічної термінолексичі із сучасними тенденціями й

нововведеннями в світовому кіно. Серед внутрішніх причин запозичання слід виділити такі: відсутність питомих мовних одиниць для найменувань нових понять, що з'явилися в кінематографії західного світу; універсалізація й інтернаціоналізація лексики сучасних мов; наявність внутрішньоструктурного потенціалу в українській літературній мові для освоєння англійських слів, які заходять до неї. Головними шляхами входження мовних одиниць англійського походження до мови українців є усне запозичання та писемне (книжне). Якщо за радянських часів до вісімдесяти відсотків чужомовних слів з'являлося в українській мові через російську мову, то в сучасній Україні запозичання українцями чужих слів, насамперед англійських, відбувається здебільшого без посередників.

Мовний пуризм є дотичним явищем до процесу запозичання. Глобалізаційні процеси інтенсифікують появу саме англійських у всіх мовах світу, і досить часто ці мовні одиниці витісняють із ужитку питомі назви понять, що викликає стурбованість і негативну реакцію у науковців та посилює пуристичні тенденції в мовознавстві. Сучасна кінематографічна галузь стрімко розвивається, з'являється велика кількість нових понять, які мають бути швидко номінованими. Час для номінативних процесів у сучасних мовах обмежений, що й зумовлює «англізацію» української кінематографічної термінологіки. Українці не мають власних назв на позначення багатьох нових понять у кінематографії, тому англійські в аналізованій термінології асимілюються і стають її складниками. Умотивовану наявність чужих мовних одиниць в українській кінематографічній термінології не можна вважати негативним явищем, однак українцям слід розробляти поняттєву базу в кінематографії і відповідно власний фундамент терміноворення.

Викладений матеріал дає підстави для висновку, що національна мова українців відкрита до запозичень, зокрема англійських, і має великий потенціал для освоєння чужомовних слів. Як мова-реципієнт вона зреалізовує свої системні можливості, змінюючись при цьому, що є розвитком мовної системи, зумовленим як лінгвальними, так і позалінгвальними чинниками. Глобалізація може давати імпульс для оновлення й розвитку української мови, зростання її термінологічного ресурсу.

Література:

1. Битківська Я.В. Слововірне укорінення англійських слів у сучасну українську мову способом суфіксації // Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка. Сер. : Мовознавство. 2009. Вип. 2(17)–1(18). С. 133–145.

2. Клименко Н.Ф., Карпіловська Є.А., Кислюк Л.П. Динамічні процеси в лексиконі сучасної української мови : монографія. – К. : Видавничий дім С. Бураго, 2008. 335 с.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-039-1-2>

НАЙМЕНУВАННЯ ОСІБ ЗА СПОРІДНЕНІСТЮ В СТАРОУКРАЇНСЬКІЙ АКТОВІЙ МОВІ XV – XVI СТ.

Дяченко Г. Г.

магістрантка

*Навчально-наукового інституту української філології
та соціальних комунікацій*

*Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького
м. Черкаси, Україна*

Вивчення писемних пам'яток надасть нам інформацію про державно-територіальний устрій України в XV – XVI ст., про соціальну структуру суспільства зазначеного періоду, а також дослідження історичних документів ділового стилю дасть змогу з'ясувати роль і функції староукраїнської мови для розвитку сучасної української мови, зокрема її ділового стилю [5]. У нашому дослідженні ми розглянемо найменування осіб за спорідненістю в актовій мові XV – XVI ст., що кваліфікуються за родовим поняттям, охоплюють назви осіб за спорідненістю такі лексеми: *сім'я, родина, рід*. Слово *родина* називає «групу людей, що складається з чоловіка, дружини, дітей та інших близьких родичів, які живуть разом; сім'я» [1, с. 1038]. Особу, яка перебуває з ким-небудь у кровній спорідненості, походить від спільних предків, називають *родичем* [1, с. 1038].

Серед назв осіб за родинною спорідненістю в актовій мові трапляються такі лексеми: *чоловік, жонька, жона, дружина, матка, батько, ω(t)ець, родителъ, дѣти, сынъ, дочька, братъ, братаничь, сестра* та ін.

Лексема *чоловік* уживається лише в передмові до грамот на позначення одруженої особи стосовно своєї дружини, однак у самому тексті грамот ужито лексему *мужь*: *я, хведка Пашикова...даровала есми своєю дв(б)рою волю мужа своє(з) пана Васи(л)я Хре(б)товича* [3, с. 49].